

Opinia promotora

na temat rozprawy doktorskiej

mgr Marty Trojanowskiej (Wydział Polonistyki UW) pod tytułem:

„Japońska honoryfikatywność horyzontalna (jap. *teineigo*) w procesie akwizycji przez dorosłych użytkowników języka polskiego”

Język japoński to jeden z częściej opisywanych języków świata. Również znaczna jego popularność w nauczaniu jako języka obcego nie podlega wątpliwości. W ostatnich dziesięcioleciach nauczanie języka japońskiego jako obcego stanowi nie tylko składnik świadomie prowadzonej polityki zagranicznej Japonii, lecz również czynnik istotny z punktu widzenia ekonomicznego, po części wymuszany w sytuacji zmniejszającej się i starzejącej populacji kraju tudzież nasilającego się napływu cudzoziemców. Źródła do nauki języka są bardzo zróżnicowane. Na tym tle interesująco przedstawia się tematyka umiejscowienia w ramach problemów gramatycznych i komunikacyjnych oraz technika wdrożenia opozycji honoryfikatywnych japońszczyzny.

Honoryfikatywność, zestaw wymiarów pragmatycznych odnoszonych najogólniej do wartości przekazu językowego ze względu na parametry społeczne środowiska komunikacji, silnie warunkowane kulturowo a zarazem wywierające zwrotny wpływ na kształt pozajęzykowych relacji międzyludzkich, podlega w języku japońskim w znacznym stopniu gramatyzacji. Zjawisko to dotyczy nie tylko wartości elementów przekazu w wymiarze werbykalnym, opisywanej przez polskie źródła z dziedziny językoznawstwa japońskiego jako honoryfikatywność ze względu na bohatera wypowiedzi, lecz także, znaczonego na poziomie gramatycznym w sposób prosty acz dotyczący właściwie każdej rzeczywistej wypowiedzi, wymiaru horyzontalnego, ze względu na odbiorcę lub okoliczności wypowiedzi. Wartości przekazu pod względem tych wymiarów odzwierciedlane są gramatycznie przez odrębne środki językowe, w odróżnieniu na przykład od polszczyzny, w której zróżnicowania werbykalne i horyzontalne często nakładają się na siebie lub neutralizują.

Fakt, że na poziomie postaci gramatycznych widoczne jest w japońskim przekazie językowym nacechowanie honoryfikatywne, w istotny sposób warunkując pragmatyczne powodzenie aktu komunikacji, wpływa z pewnością na częste uznawanie języka japońskiego za trudny w opanowaniu. Kompetencja honoryfikatywna stanowi nie tylko obszar umiejętności ściśle językowych, lecz również swoisty probierz społecznej dojrzałości jednostki i świadomości efektywnego odgrywania przezeń określonych i sankcjonowanych kulturowo, siłą rzeczy zmiennych, różnicowanych w perspektywie dynamicznej, ról społecznych. Ponadto, o ile opozycje werbykalne można w sposób stosunkowo prosty przełożyć na rangi pozajęzykowe, sankcjonowane na przykład w strukturze korporacyjnej lub rodzinnej, wartości horyzontalne, właściwie nieprzetłumaczalne na realia języka polskiego lub często wykorzystywanego jako kod pomocniczy w kontekście nauki języka japońskiego języka angielskiego, pomimo ich stosunkowo prostego podstawowego przeciwstawienia w ramach opozycji *prosta*:

uprzejma, powodują znaczne trudności w ich rzeczywistym wdrożeniu w sytuacjach komunikacyjnych. Znajomość tych ostatnich warunkowana jest doświadczeniem społecznym znacznie w stopniu bardziej zaawansowanym niż możliwy do osiągnięcia lub odwzorowania w warunkach nauki języka samodzielnej albo w grupie w sali lekcyjnej, jako obcego.

Uwarunkowania i opozycje honoryfikatywne są w polskim środowisku językoznawczym zwykle opisywane w terminach *grzeczności*, *uprzejmości* lub *grzeczności językowej*. Takie umiejscowienie tej problematyki, zasadniczo zbieżne, a niekiedy wręcz tożsame z nastawieniem licznych prac anglojęzycznych skupionych na nierzadko niejednoznacznych opisach pojęcia *politeness*, tradycyjnie ogniskowanego wokół kryteriów estetycznych, normatywnych a nawet ściśle semantycznych przekazu, w znaczny sposób ogranicza efektywność opisu honoryfikatywności w polskim środowisku komunikacyjnym. Równocześnie stosunkowo nikły, poza – możliwą do zidentyfikowania jako podstawowa z perspektywy współczesnej polszczyzny – opozycją postaci zaimków osobowych *ty* i *pan/pani/państwo* i odpowiednich postaci orzeczeń zdań, stopień gramatyzacji zjawisk honoryfikatywnych w polszczyźnie nie wydaje się sprzyjać dostrzeżeniu potrzeby efektywnego pragmatycznie i dydaktycznie ujęcia tego zjawiska.

Wzmiankowany stan rzeczy podlega ponadto w sposób przemożny a nieunikniony wpływowi zmian, jakie obserwuje się w polskiej honoryfikatywności na przełomie wieków XX i XXI. Trudno naturalnie zgłaszać *a priori* zastrzeżenia wobec wyraźnie rysujących się preferencji do kształtowania kontaktów międzyludzkich w polskim środowisku komunikacyjnym na płaszczyźnie egalitarnej i niezobowiązującej, zgodnych raczej w perspektywie ogólnej z przemianami mentalnymi w społeczeństwie, a także z właściwościami nowych mediów komunikacyjnych i nowymi modelami interakcji językowej. Zarazem bezrefleksyjne właściwie, nierzadko wywodzące się z nie do końca właściwej interpretacji uwarunkowań dominującej w wielu kontekstach przekazu o zasięgu globalnym angielszczyzny, preferowanie automatycznego dążenia do „skracania dystansu” lub forsowanie symetrycznej formy kontaktów „na ty” w środowisku korporacyjnym lub w kontaktach dostawcy usług z klientem zaburza w istotny sposób systemową istotę dostępnych środków modyfikacji przekazu w języku polskim. Nie wydaje się nieuzasadniona konstatacja, że również pojęcie wzmiankowanej wyżej w kontekście japońskiej językowej dorosłości w języku polskim stawia aktualnie przed użytkownikami tego języka wyzwania nie do końca dla nich samych zrozumiałe, a nierzadko zgoła niespójne i nieuporządkowane.

Rozprawa doktorska autorstwa mgr Marty Trojanowskiej podejmuje zarysowane wyżej wątki w odniesieniu do praktycznego wdrożenia japońskich honoryfikatywnych opozycji horyzontalnych w nauczaniu języka japońskiego jako obcego wobec dorosłych użytkowników języka polskiego jako rodzimego. Cecha i pojęcie „dorosłości”, wzmiankowane już w tytule rozprawy, odnoszą się do świadomego modyfikowania przekazu w odniesieniu do realizacji kompetencji językowych i społecznych, w odniesieniu głównie do studiów filologicznych na specjalności japonistyka.

Studenci kursu licencjackiego i magisterskiego japonistyki realizują ukierunkowany precyzyjnie program wdrażania umiejętności językowych od poziomu podstawowego do bardzo zaawansowanego, co czyni właściwie niemożliwym

pominięcie aspektów pragmatycznych związanych z adekwatnym kontekstowo i skutecznym pragmatycznie stosowaniem honoryfikatywnych opozycji horyzontalnych. W ten sposób na plan dalszy odsunąć można próby nacechowanego właściwie bezkontekstowo nauczania japońszczyzny wobec użytkowników na poziomie wyłącznie początkującym, także praktykowane i ucieleśniane w szczególności w komercyjnie zorientowanej praktyce dydaktycznej.

Nie sposób uniknąć refleksji, że także w materiałach (rodzimyach japońskich oraz niejapońskich) poziomu podstawowego niewykluczających bynajmniej rozwijania fachowego umiejętności językowych i komunikacyjnych na kolejnych poziomach kompetencji problematyka japońskiej honoryfikatywności horyzontalnej wdrażana bywa w sposób daleki od realiów japońskiego środowiska komunikacyjnego. Nie może tego usprawiedliwiać powierzchowna prostota opozycji morfologicznej między odnoszonymi się bezpośrednio do znaczenia wartości horyzontalnych postaciami orzeczeń: prostą oraz uprzejmą (tą ostatnią zwaną znacznie częściej w praktyce dydaktycznej *postacią desu/-masu*). To zarazem głównie lub zgoła wyłącznie postać nacechowana uprzejmie preferowana jest w źródłach do nauki języka japońskiego jako obcego na poziomie podstawowym. Postać taka zalecana jest zarazem *expressis verbis* jako podstawowy rejestr komunikacji przez japońskie źródła realizujące misję kształtowania polityki językowej w zakresie honoryfikatywności. Takie stanowisko, nacechowane wyraźnie normatywnie, nie zmienia rzeczywistych uwarunkowań społecznych komunikacji językowej ani, co istotniejsze w tym miejscu, decyzji honoryfikatywnych użytkowników japońszczyzny. Jednocześnie jego przemożny wpływ na kształt licznych źródeł dydaktycznych do nauczania i nauki tego języka jako obcego, często pozbawiony adekwatnego powiązania z faktami językowymi i pragmatycznymi, powoduje zarysowanie się znacznego rozdzwieku między zalecanym w teorii a proponowanym w praktyce modelem opozycji honoryfikatywnych.

Wzmiankowany stan rzeczy, stosunkowo oczywisty dla dydaktyków języka japońskiego jako obcego, a zarazem raczej rzadko wzmiankowany opisowo lub w kontekście propozycji rozwiązań wobec rysujących się w ten sposób dylematów dydaktycznych, autorka rozprawy dostrzega i opisuje w adekwatny i przekonujący sposób. Tematyka ta odzwierciedla jej zainteresowania badawcze oraz realizowaną od wielu lat w praktyce, jako wykładowca na japonistyce UW, pasję dydaktyczną. W pierwszych rozdziałach tekstu czytelnik może zapoznać się z metodycznie przedstawianym przeglądem językoznawczych opisów fachowych problematyki honoryfikatywności, w tym także z opisami autorów polskich, z omówieniem systemowym opozycji językowej honoryfikatywności japońskiej w ogólności oraz z odrębnym uwzględnieniem opozycji horyzontalnych, nader często uznawanych za drugorzędne lub wręcz za wdrażane w sposób bezrefleksyjny, automatyczny przez użytkowników języka.

W kolejnych rozdziałach rozprawy następuje analiza reprezentatywnego materiału podręcznikowego oraz przejrzyste sformułowanie propozycji praktycznych rozwiązań dydaktycznych uznawanych za efektywne we wdrażaniu opozycji horyzontalnych w nauce języka japońskiego jako obcego. Za cenny i przydatny można uznać materiał dodatkowy zamieszczony przez autorkę, w tym: definicje leksykograficzne pojęć występujących w opisach honoryfikatywności i koncepcji związanych z tą tematyką w Japonii i w Polsce, teksty ze źródeł normatywnych

japońskich, przykładowych materiałów podręcznikowych oraz treść i wyniki ankiety na temat grzeczności językowej i honoryfikatywności, przeprowadzonej wśród polskich studentów japonistyki.

Ukierunkowany głównie japonistycznie ogład problematyki oraz materiału badawczego w rozprawie można zarazem uznać za zarysowany w przekonujący i efektywny sposób na tle zagadnień nauczania języka japońskiego w Polsce, wobec studentów, dla których język polski jest językiem rodzimym, pierwszym. Potwierdza to silną pozycję polskiej japonistyki na tle światowych ośrodków japonistycznych i wysoki poziom fachowej refleksji językoznawczej wśród kadry naukowej i dydaktycznej. Mimo drobniejszych uwag co do niepierwszorzędných szczegółów proponowanego w ten sposób opracowania tematyki i niezależnie od rysującej się możliwości uzupełnienia i tak już obszernego materiału o bardziej ukierunkowane dane analityczne, rozprawa stanowi ciekawy przykład umiejscowienia precyzyjnie zdefiniowanej problematyki w szerszym kontekście teoretycznym, z praktyczną propozycją rozwiązań problemów w perspektywie praktycznej, dydaktycznej, wspartej niezbędną refleksją naukową. Może ona być przydatna zarówno dla dydaktyków języka japońskiego jako obcego, jak i ogólniej w kontekście dydaktyki języków nauczanych jako obce, także z włączeniem problematyki nauczania jako obcego języka polskiego, w szczególności wobec uwarunkowań pragmatycznych tego procesu.

W konkluzji opinii uznaję, że przedstawiona mi w ostatecznej wersji rozprawa realizuje cele projektu badawczego studiów doktorskich doktorantki, potwierdza orientację autorki w problematyce dziedziny i zawiera propozycje oryginalnego rozwiązania zdefiniowanego naukowo problemu. Przyjmuję rozprawę i rekomenduję ją do przekazania do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Arkadiusz Jabłoński, prof. UAM

Poznań, 10 marca 2023

